

ERIK BETTEN EN SIMONE VERMAAT (RED.)

KUNST MET EEN OPDRACHT JAAP VAN DER MEIJ MONUMENTAAL KUNSTENAAR UIT DE WEDEROPBOUW

Rotterdam (naio10 uitgevers) 2017, 244 pp.,
ills. in zwart-wit en kleur, ISBN 978 94 6208 359 2, € 29,95

Jaap van der Meij (1923–1999) was beeldhouwer, schilder en bovenal monumentaal kunstenaar. Hij volgde zijn opleiding aan het Instituut Opleiding tot Tekenleraren, later bij Heinrich Campendonk aan de Rijksakademie in Amsterdam en aan het Gents Hoger Instituut voor Schone Kunsten. In 1961 verhuisde hij naar Friesland, waar hij in 1963 de Adelskerk van Oud Beets in gebruik nam als atelier. Hij gaf les aan de Academie Vredeman de Vries in Leeuwarden. Zijn werk is voornamelijk in Noord-Nederland te vinden; het oeuvre bestaat onder meer uit reliëfs en plastieken in beton, soms in combinatie met glas of hout.

Het boek *Kunst met een opdracht. Jaap van der Meij monumentaal kunstenaar uit de wederopbouw* verscheen als onderdeel van het project 'Kunst met een opdracht, kunst en gemeenschap'. Dit project is een initiatief van Hanneke Heerema, curator Kunst- en cultuurgerelateerde projecten, en Tresoar, het 'Fries Letterkundig en Historisch Centrum'. Het project wil cultuur en erfgoed verbinden en de verschillende bijbehorende vakdisciplines laten samenwerken door een cross-over-benadering, met als doel het publiek meer te betrekken bij de kunst en de maatschappelijke relevantie van cultuur te stimuleren. En juist dat was ook een belangrijke doelstelling van de monumentale kunst en kunst in de openbare ruimte in de wederopbouwperiode: kunst meer in de openbaarheid brengen en daarmee de mensen meer met cultuur in contact brengen. Daar zat tevens een opvoedkundige kant aan, horend bij de 'maakbaarheidsgedachte' uit die tijd. In die periode zijn vele kunstwerken in en aan (openbare) gebouwen, in plantsoenen, parken en op pleinen gerealiseerd. Opdrachtgevers waren vaak de Rijksoverheid of lokale overheden, maar soms ook instellingen en bedrijven.

Doordat de omgevingskunst uit de mode raakte, werden de kunstwerken veelal verwaarloosd, vergeten of vernietigd. Toch kan deze kunst zich sinds een paar jaar weer verheugen in toenemende belangstelling, wat ook te merken is aan toenemend verzet tegen sloop van panden waaraan of waarin de kunstwerken zich bevinden. Sinds 2007 heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed met de website helpwandkunst-opsporen.nl ruim 3000 kunstwerken weten te lokaliseren. En bij de selectie van rijksmonumenten uit de wederopbouwperiode is de aanwezigheid van monumentale kunst soms doorslaggevend geweest bij de keuze tot aanwijzing. Ook verschijnen er steeds meer onderzoeken en publicaties. In 2013 kwam *Kunst van de wederopbouw. Nederland 1940-1965. Experiment in opdracht*, als resultaat van onderzoek dat in 2006 bij de RCE (toen nog RACM en ICN) was gestart. Gemeenten als Amsterdam en Leiden hebben hun monumentale kunst in kaart laten brengen en de Bond Heemschut heeft een Werkgroep Monumentale Kunst.

Door het ontbreken van een overzicht en een goede documentatie is het onbekend hoeveel monumentale kunst en kunstwerken in de openbare ruimte in de wederopbouwjaren en de periode erna (toen omgevingsvormgeving genoemd) zijn gerealiseerd en hoeveel daarvan ook alweer zijn verdwenen. Het boek over Jaap van der Meij is daarom van groot belang om deze kunstwerken opnieuw onder de aandacht te brengen en daarmee het behoud ervan beter te waarborgen. Want juist de publieke aandacht zorgt voor de instandhouding van dergelijke kunstwerken. Een goed voorbeeld daarvan is in het boek vermeld: het betonnen werk *Startschot* van Van der Meij in Leeuwarden. Dit enorme plastiek van Frans aluminiumbeton aan de Middelzeelaan in de wijk Nijlân werd in opdracht van

de gemeente ontworpen bij het zwembad en de sportvelden. Na sluiting van het zwembad en de verkoop van de grond voor de bouw van huizen in 1989 verdween het kunstwerk eerst naar het terrein van het sloopbedrijf en vervolgens naar een industrieterrein. Het zou geplaatst worden bij een nieuw zwembad, maar dat bouwplan werd afgeblazen. De bewoners van de wijk hebben er vervolgens bij de gemeente op aangedrongen het kunstwerk toch weer terug te plaatsen in de wijk. Dat is uiteindelijk gelukt in 2004. Zonder betrokken bewoners was dit zeker niet gebeurd en het is de vraag of het kunstwerk dan nog behouden zou zijn.

Wie was Jaap van der Meij, wat voor kunst maakte hij en wat is de betekenis van zijn werken? Het boek geeft daarop antwoord vanuit verschillende perspectieven. Allereerst door de ontwikkeling van Van der Meij te schetsen in de historische context van de monumentale kunst als kunstdiscipline in Nederland: de opleidingen, de opdrachtgevers en de kunststromingen. Vervolgens wordt zijn ontwikkeling geplaatst in het licht van de percentageregeling voor monumentale kunst, een rijksregeling uit 1952 bedoeld om kunstenaars financieel steun te bieden in een tijd dat velen van hen niet konden leven van vrije kunst door een gebrek aan particuliere opdrachtgevers en kopers. Deze periode, de jaren veertig en vijftig, is – vrij dwingend – in twee hoofdstukken gegoten. Daarna volgen er hoofdstukken over de jaren zestig, de jaren zeventig en tachtig en een hoofdstuk ‘Tot aan vandaag’. In die hoofdstukken worden steeds relaties gelegd met andere kunstenaars en met kunstwerken. Soms is er een directe relatie doordat het tijdgenoten zijn of omdat ze vergelijkbare technieken gebruikten. Andere relaties zijn minder evident en zijn dan gekoppeld aan thema's die in de hoofdstukken aan de orde komen. Zo is ‘Tot aan vandaag’ vooral gewijd aan de waardering van monumentale kunst of het gebrek daaraan. Hierbij is de relatie met Van der Meij onduidelijk en lijkt zijn werk (in de paragraaf ‘De laatste jaren van Jaap van der Meij’) meer een soort zijspoor dan hoofdzaak.

In het boek zijn diverse intermezzo's en interviews opgenomen. Dit geeft de lezer de mogelijkheid al bladerend korte stukken te lezen, bijvoorbeeld een interview met een oud-leerling of een hedendaagse monumentale kunstenaar, of wat meer te lezen over betontechniek (Rutger Morelissen, ‘Jaap van der Meij en zijn betontechniek’, p. 106-117) of over verplaatste kunst (Sandra Smets, ‘Kunst op drift’, p. 152-173). Door de hoeveelheid en grote diversiteit aan essays en arti-

kelen heeft het boek echter ook iets rommeligs gekregen, met veel herhalingen en soms ook tegenstrijdigheden: waar de één een herplaatsing geslaagd vindt, is de ander een tegengestelde mening toegedaan, zonder verwijzing of nadere toelichting. Ook kun je je afvragen wat de bijdrage over de elf fonteinen in het kader van Leeuwarden/Fryslân Culturele Hoofdstad in dit boek doet, zeker omdat het bij het verschijnen van het boek nog maar om ontwerpen ging. Erg theoretisch en weinig verhelderend is het essay ‘Het geluid van weerklank’ (p. 140-147) van Jeroen Boomgaard en Anke Coumans over de publieke opinie met betrekking tot kunst in de openbare ruimte. In feite is dit niet meer dan de beschrijving van een onderzoek door middel van twee methodes om de emotionele waardering van het publiek te bepalen. De ene is een onderzoek door kunsthistorici, visual matrix en focusgroep, en de andere door twee kunstenaars, die volgens een action research als ‘embedded artists’ tijdens bijeenkomsten de publieke opinie proberen te beïnvloeden. Beide onderzoeken moesten (deels) nog plaatsvinden en waren nog niet afgerond, dus zijn er geen bevindingen. Inmiddels zijn we een jaar verder en zouden er nu wel resultaten moeten zijn. Een zoektocht op internet leverde echter niets op. Dat maakt deze bijdrage extra onbevredigend.

Het boek is wel een feest voor het oog. Het is rijk geïllustreerd met fraaie kleurenfoto's van de huidige kunstwerken, maar ook veel oude foto's van de werken en de kunstenaar. Aan het eind van het boek wordt kort een aantal van zijn meest beeldbepalende kunstwerken besproken. Sommige staan er nog prachtig bij, andere staan overgroeid verscholen in de bosjes (*De Ziener* in Dronten), verweesd naast nieuwbouw (*Figuren/Boorders* bij het gebouw van de Gasunie in Groningen) of fraai opgeknapt maar zonder context (*Wrakhout*, Rijksscholengemeenschap te Heerenveen). Speciale aandacht krijgen – terecht – de betonplasticen van het Eemsmondgebouw in Delfzijl, het magnum opus van Jaap van der Meij. Dit grootste en indrukwekkendste monumentale kunstwerk in Nederland is door zijn ligging in de uiterste noordoosthoek van ons land niet erg bekend. Over de volle hoogte van 28 meter van de twee zijgevels zijn betonnen panelen aangebracht en ook de gevels van de laagbouw zijn ermee bekleed, een ultieme synthese van architectuur en monumentale kunst.

ANITA BLOM

